

[The Knowledge Bank at The Ohio State University](#)

Article Title: Sveto Pismo u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima

Translation: The Holy Scriptures in Croatian-Glagolitic liturgical codices

Article Author: Tandarić, Josip

Journal Title: *Polata Knigopisnaia*

Issue Date: December 1985

Publisher: William R. Veder, Vakgroep Slavistiek, Katholieke Universiteit, Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen (Holland)

Citation: *Polata Knigopisnaia: an Information Bulletin Devoted to the Study of Early Slavic Books, Texts and Literatures* 14-15 (December 1985): 15-24.

Appears in:

Community: [Hilandar Research Library](#)

Sub-Community: [Polata Knigopisnaia](#)

Collection: [Polata Knigopisnaia: Volume 14-15 \(December 1985\)](#)

SVETO PISMO U HRVATSKOGLAGOLJSKIM LITURGIJSKIM KODEKSIMA

JOSIP TANDARIĆ

Uporaba svatopisamskih čitanja u liturgiji stara je kao i sama Crkva. Na području hrvatskoglagoljskoga bogoslužja stara je koliko i samo slavensko bogoslužje u Hrvata. U ovom ćemo se osvrću ipak zadržati uglavnom na razdoblju od početka XIV do sredine XVI st. To je zrelo doba hrvatskoglagoljske književnosti iz kojega nam je sačuvano najviše potpunih kodeksa pa je moguće govoriti o sustavnoj uporabi Svetoga pisma upravo u kodeksima toga razdoblja. Hrvatsko se glagoljaštvo razvijalo u okvirima rimskoga obreda. Rimski međutim obred do Tridentskog sabora nije bio u sebi jedinstven pa se ni sve ono što je moguće reći o rimskom obredu ne može u svim pojednostima primijeniti na hrvatskoglagoljsku liturgijsku knjigu.

U početku u rimskoj liturgiji nije bilo određenih odlomaka za pojedine blagdane, nego su se sveti spisi čitali redom (*lectio continua*). Samo kod osobitih spomendana, npr godišnjica rođenja, muke i smrti, uskrsnuća i uzašašća Kristova, bilo je prirodno da se čitaju odlomci koji se odnose baš na te događaje. S razvitkom crkvene godine sve se više ustaljuje i sustav perikopa starozavjetnih spisa i apostolskih poslanica te evanđelja. Kod uskrsnog ciklusa bila je u korizmi mjerodavna praksa pripreme na sakrament krštenja, a neposredno pred Uskrs spomen muke i smrti Kristove, zatim uskrsnuće i uzašašće Kristovo te silazak Duha svetoga. Naknadno se po uzoru na uskrsni ciklus razvio i božićni, pa se uzeta čitanja iz Starog zavjeta i Novog zavjeta (SZ, NZ) koja se odnose na dolazak Kristov i na pripravu za svetkovanje Božića. Kod mučeničkih i apostolskih spomendana (npr Sv. Stjepan Prvomučenic) bilo je prirodno da se čitaju odlomci koji se upravo na njih odnose. Takav je običaj prešao i na dane drugih svetaca, ukoliko su se neki biblijski tekstovi mogli baš na njih primijeniti. U vremenu nakon Duhova ne može se naći neka središnja misao prema koj bi se vršio izbor perikopa¹ Takvo je stanje i u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama, u prvom redu u misalima.

---

(1) D.KNIEWALD. *Liturgika*. Zagreb 1937:234.

Na misi se redovito čitaju dva čitanja jedno iz SZ ili apostolskih poslanica (zato se ponekad u glagoljskim misalima to čitanje naziva *apustolb*) a drugo iz Evanđelja. Samo u iznimnim slučajevima (kvatreni dani, pojedine vigilije i dani Velikog tjedna) imaju prije Evanđelja po više čitanja, većim dijelom iz SZ. Stoga su perikope iz SZ u misalima razmjerno rjeđe i ne mogu pridonijeti rekonstrukciji staroslavenske Biblije. Najvećim dijelom odlomci SZ potječu u misalima iz starijeg prijevoda prema Septuaginti, ali su mjestimično prilagođivani prijevodu Vulgate. Pretežno su dosta kratka pa i nije uvijek moguće odrediti tekstološki njihovo podrijetlo. Kao karakteristično možemo uzeti čitanje iz proroka Jone (1:1-16; 2:1-7) iz veće skupine tekstova SZ na Veliku subotu. Usporedimo li to čitanje s tekstem u I. vrbničkom brevijariu koji se dosljedno oslanja na grčki tekst, vidimo da je osnova misalskog teksta također grčka, ali često popravljana prema latinskom; ipak i tu starije osobine bolje čuvaju npr. misali Borg.illir.4 i Ročki negoli mlađi Hrvojev i Novakov misal. O tekstovima SZ bit će riječi kad bude govor o brevijarskim čitanjima. Inače u misalu čitanja SZ imaju naslov npr. *Čtenie knižb Ishoda* ili *Čtenie Isaiie proroka*. Početne su riječi u perikopama povijesnih knjiga SZ i NZ (Djela apostolska) *Vb oni dñni* a početna rečenica proročkih knjiga *Se glagoletb Gospodb*; proročki spisi redovito završavaju rečenicom: *Glagoletb Gospodb Bogb našb* ili *Glagoletb Gospodb vsemogi*.

Najčešće je prvo čitanje na misi iz apostolskih poslanica (*apustolb*). Uzete u cjelini poslanice misnog lekcionara prevedene su prema grčkom tekstu NZ, ali su vjerojatno već pri prvom unošenju u lekcionar prilagođene osobinama i potrebama rimskog obreda, tj. počeci i završeci redovito su prilagođeni tekstu Vulgate. Naslov je poslanicama redovito npr. *Čtenie epi stole blaženago Pavla apustola kb Galatomb* ili sl. Pavlove i katoličke poslanice slučajnoce oslovljavaju redovito sa *Bratiš*, a poslanice upućene učenicima (pastoralne) riječju *Vozljubljeni*. Završetak im je obično: *vb Hrstě Isusě Gospodě našemb*. Osim toga, kao što je već napomenuto, početne i završne rečenice već su u najstarijim spomenicima usklađene s prijevodom Vulgate (donosim primjere iz Borg.illir.4 (*Vat*), Ročkog misala (*Roč*), Novakova (*Nov*) i Hrvojeva misala (*Hrv*). Tako se npr. na blagdan sv. Stjepana Prvomučenika (26.XII) čita odlomak Dj 6:8-10; 7:54-56. Uvodna rečenica glasi:

Στέφανος δὲ πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα	
Stěpanъ plnъ <i>blagodeti i sili</i> tvoraše čudesa	<i>Vat</i>
<i>milosti i kreposti</i>	<i>Roč, Nov, Hrv</i>

Stephanus plenus *gratia et virtute* faciebat prodigia

U samom odlomku (Dj 6:9) ponovno nastaje razlika:

καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας
i *suđei* ot kilikie *Vat, Rođ*
i *sa onimi iže* (ki Hrv) *běhu* ot kilikie *Nov, Hrv*
et *eorum qui erant* a Cilicia

U perikopi 1 Kor 4:1-8 (XVIII nedjelja po Duhovima) prilagođava se latinskom tekstu samo početak:

εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου... ἐπὶ τῇ χάριτι θεοῦ
hvali *tvomu* Bogu moemu... *v milosti* boži *Vat*
hvali *vzdažu* Bogu moemu... *v milosti* boži *Rođ, Nov, Hrv*
gratias ago Deo meo... *in gratia* Dei
Izvorni tekst imao je *hvalju* Boga moego (tako ima l. vrbnički brevijar); *Vat* mijenja najprije u *hvali* *tvomu* prema *gratias ago*, a ostali kasnije mijenjaju u *hvali* *vzdažu* prema *hvali* *vzdati* u evanđeljima (εὐχαριστεῖν) ili pak prema uvodnom zazivu u prefaciju: *hvali* *vzdađim* Gospodevi Bogu našemu-
gratias agamus Domino Deo nostro.

Kad je potrebno usklađuje se s Vulgatom i završeni redak:

χάριτι δὲ θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι, καὶ ἡ χάρις...
blagodětižu že božieju esm' to eže esm' i *milostb...* *Rođ*
milostiju božieju esm' to eže esm' i *milostb...* *Vat, Nov, Hrv*
gratia autem Dei sum id quod sum et *gratia*

Kasnije u pojedinim perikopama u misalima nastaju razlike i prilagođavanja i u unutrašnjim recima. Tako npr. Rim 1:1-6 (Badnjak, 24.XII) ima stariji tekst, a većina misala ima u r.5 mlađu varijantu:

δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν
imže priehomъ *blagoděto* i apustolstvo *Vat*
imže priehomъ *milostb* i apustolstvo *Rođ, Nov, Hrv*
per quem accepimus *gratiam* et apostolatium

Katkada međutim i u samoj perikopi svi misali čuvaju izvorni tekst:

λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι
glagolju bo *blagodětižu* *danoju* mně *Vat, Rođ, Nov, Hrv*
dico enim per *gratiam* *quae data est* mihi

U takvu prilagođavanju dolazilo je i do nesporazuma pa npr. u Hebr 5:1 imamo:

πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος
vsaki arhierēi ot *žlouěkb* vzdignutъ *Vat*
vsaki arhierēi ot *vsěhb* vzdvignutъ *Rođ, Nov, Hrv*
omnis pontifex ab *hominibus* assumptus
Ab hominibus pročitano je, ili još vjerojatnije kod diktiranja čuveno kao *ab omnibus*, i tako krivo prevedeno.

Na pojedinim mjestima nalazimo pokušaj da se umetanjem ili dodavanjem poje dinih riječi tekst učini jasnijim; usp. npr. Fil 2:8:

γενόμενος ὑπήκοος ὃ μέχρι θανάτου
bivъ poslušlivъ ὃ do smrti *Vat*
bivъ poslušlivъ *otcu* daže do smrti *Rođ, Nov, Hrv*
factus oboediens ὃ usque ad mortem

Slično je u 1 Kor 11:24:

ὁ Κύριος Ἰησοῦς... ἔλασεν φ φ φ καὶ εἶπεν· λάβετε
Gospod̄b Isus̄b... prěłomi φ φ φ i reče: Primate Nov, Hrv
Gospod̄b Isus̄b... prěłomi i da učenikomb svoiomb glagole: Priměte Vat, Rođ
Dominus Jesus... fregit φ φ φ et dixit: Accipite
Dodatak i da učenikomb svoiomb nalazimo u Mt 26:26 i u riječima konsekraci-
je u kanonu, odakle su vjerojatno i preuzete.

U istoj perikopi nalazimo i dopunu radi jasnoće:

τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλετε, ἄχρι οὗ ἔλθῃ
semrtb gospodnju ispovědaete don'deže pridetb Gospod̄b Vat, Rođ, Nov, Hrv
mortem Domini annuntiabit̄is donec veniat φ

Teško je reći pripadaju li ovakvi dodaci prvotnom tekstu ili kasnijoj redakciji. Katkad ih nalazimo u starijim kodeksima, npr. Vat i Rođ, a ponekad ih u najstarijem Vat nema (Fil 2:8), a ima Rođ, razmjerno konzervativan, i mladi Nov i Hrv²

Evandeoski tekst redovito ima naslov *Posljedovanie svetago evanĝeliġ ot Matĝe* ili rjede *Zađelo svetago evanĝeliġ ot Ivana*. Uvodna rečenica počinje izrazom *Vb ono vrěme*, a početak je teksta prilagođen latinskom uzoru npr. *Egda obruĉena bisi mati Isusova (Vat: mati Spasa) Iosipu*, dok *As* ima: *obrgoženě byvođi materě ego Osifovi*, a takav tekst imaju i hrvatskoglagoljski rituali: *obruĉeně bivđi materě Isusově Marii...*; rjede tekst evanĝelja počinje izravno bez uvodnog *Vb ono vrěme*, npr. Mt 2:1: *Egda rođdeno bisto Isus̄b...* (prema *As*: *Isusu rođđju se...*).

U samim perikopama tekst hrvatskoglagoljskih evanĝelja slaže se dobro s najstarijim staroslavenskim tekstovima, osobito s *As*, što je pokazao već Josip Vajs, a također i s bosanskim evanĝeljima. Bosanska se naime evanĝelja od drugih slavenskih srodnih starih tekstova razlikuju na nekoliko mjesta (na prvom mjestu stoji bosanski tekst, a zatim ostali):

Mt 27:26 *tepb prědast bivb*
Mk 6:27 *spekulatora voina*
Mk 6:28 *na bljudě - na misě*
Lk 5:10 *obvđtbnika naslědnika*
Lk 5:24 *odrv lože*
Lk 6:36 *milosrdi - milostivi* i dr.

Na tim mjestima bosanska se evanĝelja slažu s tekstem evanĝelja u hrvatskoglagoljskim misalima, a to pokazuje da im je izvor zajednički. Međutim, i u samim se perikopama lako zapaža prilagođavanje latinskom uzoru. Dok npr Vat ima Lk 1:28 *Radui se blagodětnaě* prema grĉ. χαίρε, κεχαριτωμένη,

---

(2) Usp. J. TANDARIĆ. *Hrvatskoglagoljski Apostol između Istoka i Zapada*. 'Croatica' 19(1983):155-166.

mlađi misali imaju *Zdrava (Marie Hrv) milosti plna (Roč, Nov, Hrv)* prema lat. *Ave, gratia plena*.

Za hrvatskoglagoljska evanđelja karakteristična je međutim osobina do davanje na pojedinim mjestima srodnih sinoptičkih umetaka. Tako je, između mnogobrojnih mjesta, npr. Lk 16:21: (*Lazarv*) *želēše nasititi se ot krupicv padajućihv otv trpezi bogatago i niktože ne daēše emu*. Ni grčki ni latinski tekst, a ni staroslavenski prijevod nemaju riječi *i niktože ne daēše emu*. One su preuzete iz izvještaja o stanju rasipnog sina Lk 15:17: *želēše nasititi se ot rožacv eže ēdēahu svine i niktože ne daēše emu*. Primjer dakako nije osamljen³ Da je međutim sam tekst evanđelja priređen prema staroslavenskom prijevodu s grčkoga pokazuju mnoge pojedinosti, kao npr. iz starijeg fragmenta mjesto Iv 8:58: *I prošvđv po srēdē ihv idēše i hoždā še tako* (Kukuljevićev odlomak, f.1v), i drugi brojni slučajevi koje navodi VAJS⁴

Zasebno je pitanje uporaba novozavjetnih tekstova u ritualu. Oni dođu še nisu ni izdaleka onako brojni kao u misalu i u brevijaru, ali pokazuju osobito izražene osobine koje smo zapazili kod apostolskih poslanica i evanđelja. U većem broju hrvatskoglagoljskih misala, a ritualni su tekstovi redovito uključeni u kodeks misala, nalazimo u obredu blagoslova prstena osobit oblik stvaranja potrebnog teksta: rečenice iz Pavlovih poslanica složene su tako da sačinjavaju pouku mladencima o dostojanstvu kršćanske ženidbe i poštivanju ljudskoga tijela: 1 Kor 3:16-17, 1 Kor 6:15,19, 1 Kor 6:16,18, Ef 5:23,25, 1 Kor 6:20. U ritualu ima nekoliko odlomaka iz evanđelja (Mt 19:13-19, Mt 1:18-21, Mk 16:15-18, Mt 28:19-20 i dr.). Ovi odlomci pokazuju starije stanje negoli istovjetni odlomci u lekcionaru misala, a ima i odlomaka kojih u misalu ne nalazimo; osim toga pokazuju istaknuto po vezivanje različitih sinoptičkih mjesta u jednu cjelinu. Ovi odlomci govore u prilog pretpostavci da su morala postojati i hrvatska četveroevanđelja iz kojih su preuzimani oni tekstovi kojih nije bilo u misalu.

Osim lekcionara (epistolara i evanđelistara) u misalu su i brojni antifonalni dijelovi (introit, graduale, ofertorij, pričesna); oni se u hrvatskoglagoljskim misalima jednostavno označuju kao *Pšenv*, a najvećim su

---

(3) Usp. J.TANDARIĆ. *Neke osobitosti hrvatskoglagoljskog prijevoda Evanđe lja*. 'Istra' 16(1978)1-2:16-20.

(4) J.VAJS. *Najstariji hrvatskoglagoljski misal*. 'Djela JAZU' 38(1948):91-102.

dijelom preuzeti iz Psaltira. Prilagođivanje latinskom uzoru vidljivo je i ovdje, iako nešto manje negoli drugdje; razlog neprilagođivanja jest činjenica da su se ovi dijelovi koji su se pjevali redovito u većoj mjeri znali napamet pa ih je zbog ustaljenosti bilo neprikladno mijenjati. Dok npr. u gradualu mise u božićnoj oktavi *Vat* ima: Krasněi *dobrotoju* pače sinь člově čьskihь (kao u Psaltiru, Ps 44:3), mladi misali imaju: Krasněi *obrazomь* (prema lat. speciosus *forma*).

Veći izbor biblijskih tekstova imamo u hrvatskoglagoljskim brevijarima. U njima imamo uz male izuzetke zastupane gotovo sve biblijske knjige SZ i NZ (jedino evanđelja imaju samo tzv. kapitule, tj. početne rečenice pojedinih perikopa). Spomenimo na prvom mjestu potpuni tekst Psaltira koji osobito dobro čuva naslijeđeno stanje. Redovito Psaltir čuva stari prijevod prema Septuaginti (usp. npr. Lobkoviczov psaltir, Cod. Slave 11, Zagrebački (JAZU IIIc12) i dr.). Samo u pariškom Cod. Slave 73 Psaltir s kanticima preveden je prema Vulgati. Psaltir je inače u hrvatskoglagoljskim brevijarima raspoređen prema danima i korskim časovima, a u neke psaltire umetnuti su i psalmi kroz dane u tjednu. Ostali dio knjiga SZ i NZ čita se kao i u brevijarima 'secundum consuetudinem Curiae Romanae': u adventu Izaia prorok (stariji brevijari imaju osim njega pojedine odlomke također iz Sofonije, Zaharije i Jeremije); u nedjelje poslije Bogojavljenja Pavlove poslanice (Rimljanima, 1 i 2 Korinćanima i poslanica Galaćanima); od nedjelje Sedamdesetnice knjiga Postanka i Izlazaka; u vrijeme Muke i kroz Veliki tjedan Jeremija i Jeremijine Tužaljke; po Uskrsu Djela apostolska i Otkrivenje sv. Ivana; pred Uzašašće počinje poslanica Jakovljeva, 1 i 2 Petrova, Ivanove i Judina; po Duhovima knjige Kraljeva; u kolovozu mudrosne knjige (Salomonova), u rujnu Job, Tobija, Judita i Estera; u listopadu knjige Makabejaca, u studenom prorok Ezekijel, Danijel i Mali proroci te knjiga Rutina⁵ Opseg čitanja vrlo je različit od kodeksa do kodeksa (razlikuju se korski brevijari za zajedničko moljenje ili pjevanje oficija i brevijari kraćih čitanja za pojedinačno, privatno moljenje). Prema Vajsovu istraživanju, a on je na tom području najviše napravio, u hrvatskoglagoljskim spomenicama prevedeno je otprilike 450 glava biblijskoga teksta, a to je tek jedna trećina Biblije⁶ često su u pojedinim brevijarima od pojedini-

---

(5) J.VAJS. *Nejstarši brevijar hrvatsko-hlaholskj*. Praha 1910:lxiii-lxvi.

(6) ISTO. cv-cviii.

nih knjiga unesene gotovo simbolički samo uvodne glave. Za neke pak novoza-
 vjetne knjige (Pavlove poslanice, katoličke poslanice, Otkrivenje) može se
 reći da su gotovo potpune sačuvane. Tako se za brevijar Vida Omišljanina,
 zbog duljine njegovih čitanja, može reći da je to u neku ruku hrvatskogla-
 goljska Biblija, dakako u onoj mjeri u kojoj je sačuvana. Posebno je zna-
 čajno da nam je npr. u brevijaru Vida Omišljanina sačuvano starije stanje
 hrvatskoglagoljskih brevijarskih čitanja, pa se uz pomoć tekstova iz I.
 vrbničkog brevijara i lekcionarskih perikopa iz misala Borg. illir. 4 dobi-
 va građa za rekonstrukciju starijeg stanja prijevoda Svetog pisma u hrvat-
 skoglagoljskim kodeksima. Neke su međutim knjige i u najstarijim sačuvanim
 kodeksima sačuvane samo u prijevodu s latinskoga (Tobija, Judita, Estera,
 knjiga Mudrosti i Propovjednik). Tekstovi međutim i SZ i NZ, koji su bili
 prvotno prevedeni sa Septuaginte, u najstarijim su kodeksima prigodom uno-
 šenja u brevijare usklađivani s latinskim tekstom koji nije uvijek bio do-
 bro shvaćen. Tako u I. vrbničkom brevijaru nalazimo Iz 1:5: *poražu vi veće*
du zubb přegržšeniš (prema lat. percutio vos ultra *addentes* praevaricatio-
 nes, gdje je *addentes* shvaćeno kao *ad dentes* (*do zubb*); grč. προστιθέντες
 ἄνομιαν). Veći broj takvih primjera nalazimo u VAJSA⁷; i ovdje osim toga
 nalazimo slučajeve prilagođavanja slične onima u poslanicama i evanđeljima
 u misalima: najčešće se priređivač priklanjao latinskom tekstu ondje gdje
 ga je najlakše zapazio, a tu su počeci i završeci odlomaka. Starozavjetni
 su tekstovi bolje proučeni pa nema potrebe da se na njima više zadržavamo.
 Usp. Vajsov kritički aparat npr. u izdanjima *Prophetiae minores*.

I u tekstovima SZ i NZ nalazimo i potpunije prilagođavanje izvornog
 teksta latinskome, osobito u apostolskim poslanicama, gdje se tekst prilagođava
 na onim mjestima gdje priređivač zapaža jače odstupanje, ali to je
 prilagođavanje ipak redovito s osloncem u prvotnom staroslavenskom tekstu.
 Da se to vidi dovoljno je pokazati usporedo nekoliko primjera iz dvaju bre-
 vijara različite starine, I. vrbničkog i II. novljanskog brevijara. Uzmimo
 odlomak 1 Kor 1:

I. vrbnički

Blagodět' vam' i mir' ot Boga ot ca
 našego i gospoda našego Isuhrsta.
Hvalju Boga moego vsagda
 za vi v *milosti* boži
žže dana est' nam' o Hrstě Isusě.

II. novljanski

Milostv vam' i mir' ot Boga otbca
 našego gospoda Isuhrsta.
Hvali vzdaju Bogu moemu v'sag'da
 da za vi prisno v *milos'ti* boži
daněi nam' v' Hrstě Isusě.

Bliskost obaju tekstova jest očita. Iznenaduje međutim činjenica da već u starijem tekstu ima promjena prema latinskom (*v milosti boži žže dana est*) a u mlađem nalazimo *hvali vzdaju* prema latinskom *gratias ago*, ali i *v milosti boži danži namo* (ἐπὶ τῆ χάριτι τοῦ θεοῦ τῆ δωρεῆς ἡμῶν). Ovakvih primjera naizmjeničnog prilagođavanja mogli bismo više navesti; ipak u mlađim su rukopisima češći i dosljedniji. Ipak i u tom prilagođavanju postoje kadikad granice; tako je upravo s 1 Kor u 11. novljanskom brevijaru. 1 i 2 glava prilagođivana je dosta dosljedno Vulgati, a onda je prepisivač ili prevodilac posustao te se od početka 3. glave (f.58a) nadalje slažu 11. novljanski i stariji l. vrbnički.

Za tekst malih proroka utvrdio je VAJS da je preveden prema Lukijanskoj redakciji Septuaginta, a to vjerojatno vrijedi i za ostale tekstove⁸ Zanimljivo bi bilo znati prema kojoj su latinskoj porodici tekstova prilagođivani hrvatskoglagoljski tekstovi. Nabačeno je mišljenje da je npr. tekst evanđelja u Borg. illir. 4 preveden prema Vetus Latina, ali to je mišljenje zasad posve osamljeno. Ako je moguće suditi po pojedinim primjerima (npr. Jer 3:1: n̄ obače vrati se k̄ mn̄ i azb pr̄imu te, prema latinskom *et ego suscipiam te*), latinski je predložak za preradbu hrvatskoglagoljskih biblijskih tekstova mogao biti galikanskog podrijetla.

Kao što u misalu postoje antifonalni dijelovi, tako su i u brevijaru poslije čitanja rezponzoriji, a prije i poslije psalama i kantika antifone. I u njima nalazimo biblijske tekstove, iako kad je u pitanju rekonstrukcija Biblije s takvim dijelovima treba biti oprezan budući da se redo vito ne preuzimaju od riječi do riječi. Ipak se i u njima vidi mlađe i sta rije stanje pa i različiti izvori. Tako npr. prvi tiskani brevijar (1491.) koji u početku slijedi stariju redakciju brevijara, ima u 3. rezponzoriju na 1. nedjelju adventa riječi: *narečeži ime emu Spasv* (Mt 1:21; a2v), dok mlađi 11. novljanski ima na tom mjestu *narečeto se sin višnago* (*et vocabitur altissimi filius*, Lk 1:32). Takve međutim pojedinosti više koriste odredivanju odnosa brevijara međusobno negoli što bi pružali obilniju građu za rekonstrukciju Biblije.

Od evanđelja, kao što je već spomenuto, u brevijarima se nalaze samo početne rečenice pojedinih perikopa. I u njima međutim nalazimo vrlo stara čitanja, kao npr. u prvotisku brevijara gdje imamo u Mt 10:25: *V ono vrime*

reče *Spas* učenikom svojim: *Udobše* estъ velbludu itd. (259b), a u istom izdanju nalazimo prije toga Iv 10:2: *ki ne vhoditъ vrati va oviк ovči* (139d) mjesto: *ne vbhodei двaromi vb двorъ ovči*.

Cjelovito izdanje svih sačuvanih odlomaka Svetoga pisma sačuvanih u hrvatskoglagojskim misalima i brevijarima pokušao je prirediti Ivan BERČIĆ. *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom, I-V*. Praha 1864-1871. Izdanje je neujednačeno jer su tekstovi uzimani iz najrazličitih spomenika i u onim slučajevima kad je bilo moguće sav ili gotovo sav tekst preuzeti iz gednog izvora. Čini se da je BERČIĆ u odabiranju izvora dao prednost prvotisku Misala iz 1483. Ipak, Berčićevo izdanje u neku ruku pokazuje stvarno stanje biblijskih tekstova u hrvatskoglagojskim spomenicima, jer uz dijelove koji su prevedeni s grčkog izvornika i prepisani sa staroslovenskih matica dolaze usporedo i mlađi tekstovi prerađeni prema Vulgati. Iako BERČIĆU treba odati priznanje za njegov trud, treba reći da je i u njegovo doba bilo moguće prirediti ujednačenije izdanje, u kojem bi došli do izražaja upravo tekstovi koji pokazuju veću starinu. Usprkps sve-mu, Berčićevo izdanje nije ni danas izgubilo svoju vrijednost.

Sustavno izdanje hrvatskoglagojskih tekstova poduzeo je u Staroslovenskoj akademiji u Krku Josip VAJS. Izdanja tekstova što ih je on priredio nose zajednički naziv *Analecta Sacrae Scripturae ex antiquioribus codicibus glagoliticis* (*Liber Iob*, 1903; *Liber Ecclesiastis*, 1905; *Liber Ruth*, 1905); a onda dolazi niz *Prophetae minores* (*Propheta Ioel*, 1908; *Propheta Oseas*, 1910; *Propheta Habacuc*, 1912; *Sophonias-Haggaeus*, 1913; *Zacharias-Malachias*, 1915); sve izdano u Krku (Veglae), iako su *Prophetae minores* tiskani u Pragu Vajsovim troškom; *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum, T. I: Textus, annotationes, tabulae*. Praha 1916. VAJS je ponovno izdao knjigu Rutinu (*Knjha Rut v překlade staroslovenském*. Praha 1926).

Izdavanje biblijskih tekstova nastavio je nakon rata Josip HAMM (*Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša*. 'Slovo' 2(1953):13-36; *Starohrvatski prijevod "Pjesme nad pjesmama"* 'Slovo' 6-8(1957):195-235; *Judita u hrvatskim glagoljskim brevijarima*. 'Radovi Staroslovenskog instituta' 3 (1958):105-201). Biblijski tekstovi misala pristupačni su u pretisku prvotiska Misala iz 1483. (*Misal po zakonu Rimskoga dvora*. Zagreb 1971) i u kritičkom izdanju Hrvojeva misala (*Missale Hervoiiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum, I-II*. Editionem curaverunt B.GRABAR, A.NAZOR, M.PANTELIĆ sub redactione V.ŠTEFANIĆ. Zagreb-Ljubljana-Graz 1973). Mlađa redakcija biblijskih tekstova brevijara pristupačne je u izdanju *II. novljanski*

brevijar. Fototipsko izdanje. Uvod. Bibliografija. M.PANTELIĆ, A.NAZOR. Za greb 1977. Cjelovit tekst hrvatskoglagoljskog evanđelistara prema misalu Borg. illir. 4 s varijantama staroslavenskih tekstova i tekstova triju hrvatskoglagoljskih misala priredio je Josip VRANA (*Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar.* Beograd 1975).

Bibliografiju sačuvanih tekstova misala sadrži Vajsova monografija *Najstariji hrvatskoglagoljski misal* (Djela JAZU 38) Zagreb 1948:57-77, zatim *Misal po zakonu Rimskoga dvora.* Pretisak, Zagreb 1971:iii-xiv (J.TANDARIĆ), liii-lx (M.PANTELIĆ), i spomenuto kritičko izdanje Hrvojeva misala (II:514-517, B.GRABAR). Tekstovi brevijara međusobno su neujednačeniji i s obzirom na izbor i na duljinu teksta. Njihovu bibliografiju sadrži Vajsov *Nejstarši brevidň chrvatsko-hlaholský.* Praha 1910:xiv-cviii, 30-38; zatim radovi: M.JAPUNŽIĆ. *Glagoljski brevijar iz g. 1465. (Vaticano slavo 19).* 'Radovi Staroslavenskog instituta' 2(1955):161-164, i J.TANDARIĆ. *Hrvatsko glagoljski Padovanski brevijar.* 'Slovo' 27(1977):133-143, te izdanje II. *novljanski brevijar.* Zagreb 1977:i-xxii (A.NAZOR).